

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за освітньою програмою професійного спрямування
«Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування»

на тему: «Тіньова економіка та її вплив на податкові надходження в Україні: теорія та практика оптимізації податкової політики»

Виконавець:

студент __ курсу __ гр. ЦЗФН
Колосов А.

Науковий керівник:

д.е.н., професор
Слатвінська Марина Олександрівна

ОДЕСА – 2025 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми бакалаврського дослідження зумовлена масштабним впливом тіньової економіки на фінансову стабільність, податкову дисципліну та ефективність державного управління в Україні. У сучасних умовах, коли значна частка економічної активності відбувається поза офіційним обліком, держава щороку втрачає мільярдні податкові надходження, що ускладнює фінансування соціальних програм, оборонного сектору та економічного відновлення. Поглиблення цифровізації, посилення податкового адміністрування та формування податкової культури потребують системного наукового аналізу природи тіньового сектору та розробки ефективних інструментів для його скорочення, що робить тему дослідження надзвичайно важливою й актуальною.

Метою бакалаврського дослідження є аналіз впливу тіньової економіки на податкові надходження в Україні та розробці рекомендацій щодо удосконалення податкової політики для мінімізації її негативних наслідків.

Для досягнення зазначеної мети в кваліфікаційній роботі поставлено такі **завдання**:

- визначити сутність, структуру та класифікацію тіньової економіки;
- охарактеризувати чинники, що сприяють розвитку тіньової економіки та зменшенню податкових надходжень в Україні;
- визначити підходи до оцінювання рівня тіньової економіки та її впливу на податкову систему;
- оцінити масштаби тіньової економіки в Україні: методологічні підходи та реальні показники;
- дослідити вплив тіньової економіки на доходи бюджету та податкову систему, включаючи обсяги податкових донарахувань та кількість перевірок;
- проаналізувати досвід зарубіжних країн у боротьбі з тіньовою економікою та можливості його адаптації в Україні;
- визначити роль банківської системи у зниженні рівня тіньової економіки через розвиток безготівкових розрахунків;
- запропонувати напрями вдосконалення податкового адміністрування для мінімізації тіньового сектору.

Об'єкт дослідження - процес функціонування тіньової економіки в умовах трансформаційної економіки України.

Предметом дослідження є вплив тіньової економіки на податкові надходження та можливості оптимізації податкової політики в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано методи аналізу та синтезу, статистичний аналіз, порівняльний аналіз, а також методи наукової абстракції.

Інформаційною базою роботи слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, статистичні дані Державної служби статистики України, звіти

та аналітичні матеріали відповідних державних органів, а також матеріали наукових конференцій та досліджень на тему тіньової економіки та податкових систем.

Структура й обсяг роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (31 найменування). Загальний обсяг роботи становить 65 сторінок. Робота містить 7 таблиць, 5 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі *«Теоретичні основи тіньової економіки та її впливу на податкові надходження»* розглянуто сутність, структуру та класифікацію тіньової економіки, визначено основні чинники, що сприяють її розвитку в Україні, а також проаналізовано сучасні підходи до оцінювання рівня тіньової економіки та її впливу на податкову систему. Окрема увага приділена особливостям поведінкових і інституційних чинників, які формують тіньовий сектор.

У другому розділі *«Аналіз впливу тіньової економіки на податкові надходження в Україні»* здійснено моніторинг масштабів тінізації економіки на основі офіційних і міжнародних методик, проаналізовано динаміку тіньового ліквідного капіталу та його елементів, а також оцінено фіскальні втрати бюджету внаслідок поширення тіньових схем. Досліджено обсяги податкових донарахувань, результати перевірок та приклади окремих тіньових ринків, зокрема у сфері тютюнових виробів.

У третьому розділі *«Напрями детінізації економіки України та удосконалення податкової політики»* проаналізовано зарубіжний досвід боротьби з тіньовою економікою, охарактеризовано роль банківської системи у зниженні рівня тінізації через розвиток безготівкових розрахунків, а також визначено пріоритетні напрями вдосконалення податкового адміністрування в умовах цифровізації економіки.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження були отримані наступні висновки:

1. Тіньова економіка в Україні є багатовимірним і динамічним явищем, яке включає як неформальну зайнятість, так і організовану кримінальну діяльність. Її еволюція демонструє тісний зв'язок із трансформаційними процесами в економіці та з недосконалістю державного регулювання. Класифікація тіньової економіки за характером правопорушень і типом суб'єктів дозволяє глибше зрозуміти природу цього явища та формувати відповідні державні механізми впливу. Важливою є наявність гібридних форм діяльності, які поєднують легальні та нелегальні елементи. Такі форми особливо складні для виявлення й обліку. Високий рівень проникнення тіньової економіки в легальний сектор ускладнює проведення ефективної податкової політики, знижує конкурентоспроможність сумлінного бізнесу й посилює ризики бюджетного дефіциту. Комплексне розуміння структури тіньового сектору є необхідною умовою для формування стратегії його обмеження.

2. Аналіз чинників тінізації економіки України вказує на системний характер цієї проблеми, зумовлений поєднанням макроекономічної нестабільності, політичної

турбулентності та недосконалості регуляторного середовища. Найбільш руйнівним чинником є відсутність довіри до державних інституцій, що провокує ухилення від податків навіть серед потенційно законослухняних платників. Податкова система, яка характеризується надмірною складністю, суперечливістю норм та високими адміністративними витратами, фактично стимулює платників діяти у тіньовому полі. Поведінкові та інституційні аспекти посилюють негативний вплив економічних і правових передумов. У суспільстві сформувалося толерантне ставлення до тіньової діяльності, що ускладнює боротьбу з нею навіть за умов покращення адміністрування. Таким чином, для ефективної протидії тінізації необхідно не лише вдосконалювати законодавство, але й змінювати податкову культуру, зміцнювати довіру до держави та створювати стимулювальне середовище для легальної діяльності.

3. Оцінювання тіньової економіки є важливою передумовою формування ефективної податкової політики. У дослідженні обґрунтовано, що найбільш точними є гібридні методи, які поєднують прямі й непрямі підходи. Прямі методи (опитування, аналіз перевірок) забезпечують емпіричні дані, тоді як непрямі (монетарний, метод розриву доходів і витрат, MIMIC-моделі) дозволяють оцінити загальні тренди тіньової активності. Проте всі вони мають обмеження, пов'язані з якістю статистики, об'єктивністю відповідей і технологічною базою. Водночас сучасні цифрові інструменти — електронне адміністрування, аналіз Big Data, ризикоорієнтований підхід — створюють нові можливості для виявлення прихованих доходів. Системна інтеграція державних реєстрів та розширення функціоналу податкових сервісів дозволяє підвищити прозорість фінансових потоків. Таким чином, ефективне оцінювання тіньової економіки потребує поєднання класичних методів із сучасними IT-рішеннями та подальшого удосконалення правового забезпечення.

4. Аналіз офіційних методик оцінювання тіньової економіки в Україні свідчить про їх відносну сталість і систематичність, проте водночас — про обмеженість у відображенні реального обсягу прихованої економічної діяльності. Найбільш поширеними є монетарний метод, метод споживання електроенергії, метод витрат домогосподарств і метод фінансових результатів. Проте кожен із них має похибки, зумовлені як методологічними особливостями, так і недостатністю статистичних даних. Інтегральний показник тіньової економіки в Україні упродовж останнього десятиліття залишався стабільно високим — від 28 до 36% ВВП. Зростання тіньового ліквідного капіталу, який у 2023 році перевищив 167 млрд дол. США (93,5% ВВП), підтверджує значну частку нелегальних грошових потоків поза контролем держави. Дані також свідчать про кореляцію між економічними потрясіннями (війна, пандемія) і зростанням тінізації. Отже, ефективне реагування на такі виклики потребує підвищення точності методів оцінки, цифрової інтеграції і ширшого залучення міжнародного досвіду.

5. Тіньова економіка завдає масштабної шкоди державним фінансам через зменшення податкової бази та зниження обсягів фіскальних надходжень. У періоди економічної стабільності спостерігається зростання офіційних надходжень, проте навіть за сприятливих умов держава щороку недоотримує близько 250–300 млрд грн через приховану діяльність. Особливо вразливими залишаються податок на

прибуток, ПДВ, акциз та ПДФО, у т.ч. через "сірі" зарплати та зловживання спрощеною системою. Наявність широкої мережі схем ухилення (фіктивні підприємства, підроблені податкові накладні, обіг нелегальної продукції) створює суттєві виклики для податкового контролю. Навіть за умов посилення адміністрування та впровадження цифрових інструментів втрати бюджету залишаються значними. Це потребує не лише вдосконалення механізмів перевірок і аналітики, а й запровадження інноваційних інструментів — таких як системи track & trace, ризикоорієнтований аудит та контроль операцій у реальному часі.

6. Міжнародний досвід боротьби з тіньовою економікою демонструє високу ефективність комплексного підходу, який поєднує цифровізацію розрахунків, автоматизацію податкового адміністрування, обмеження готівкових платежів і стимулювання добровільної легалізації доходів. Успішними прикладами виступають Італія, Великобританія, Естонія та країни Скандинавії, де акцент зроблено на інтеграції державних реєстрів, Big Data-аналітиці та прозорості податкових процедур. Для України надзвичайно актуальним є впровадження track & trace-систем у сферах з високим рівнем тінізації (тютюн, алкоголь, пальне), розвиток обов'язкової фіскалізації та стимулювання електронних розрахунків. Проте адаптація іноземних практик має враховувати українське інституційне середовище, рівень цифрової грамотності, обмеження фіскальних ресурсів та низьку довіру до державних органів. Успіх можливий лише за умов поступової імплементації та активної взаємодії держави з бізнесом і громадянами.

7. Розвиток безготівкових розрахунків є одним із найефективніших інструментів протидії тіньовій економіці. Чим менше обіг готівки, тим важче здійснювати приховані фінансові операції, ухилятися від оподаткування та вести облік «у тіні». Банківська система відіграє ключову роль у цьому процесі, адже вона забезпечує інфраструктуру для цифрових платежів, формує фінансову звітність і сприяє підвищенню прозорості операцій у реальному секторі. Однак в Україні існують бар'єри для масштабного переходу до безготівкових розрахунків — зокрема, це низький рівень фінансової інклюзії в окремих регіонах, недостатня мотивація для малого бізнесу та брак довіри до банківських інструментів. Для досягнення значних результатів необхідна активізація державної політики щодо стимулювання електронних платежів, зменшення готівкових лімітів, розширення доступу до фінансових послуг, а також податкове заохочення платників, які використовують банківські розрахунки.

8. Ефективне податкове адміністрування є критично важливим для боротьби з тіньовою економікою. У роботі обґрунтовано, що недосконалість процедур, низький рівень автоматизації, вибірковість перевірок та недостатній рівень аналітики створюють сприятливе середовище для ухилення від оподаткування. Водночас цифрова трансформація ДПС, впровадження електронних сервісів і систем ризик-орієнтованого моніторингу відкривають нові можливості для зниження тінізації. Подальше вдосконалення адміністрування повинно ґрунтуватися на принципах прозорості, недискримінаційності та цифрової інтеграції. Пропоновані напрями включають розширення функціоналу електронного кабінету платника, автоматизацію міжвідомчого обміну даними, створення аналітичних платформ на базі Big Data, розширення фіскалізації через програмні РРО. Важливо також

запроваджувати системи попередження ухилення, а не лише реагування, з акцентом на підвищення довіри до податкової служби.

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі досліджено сутність, структуру та масштаби тіньової економіки в Україні, її вплив на формування податкових надходжень і стан бюджетної системи держави. Здійснено аналіз основних чинників, що зумовлюють зростання рівня тінізації, та охарактеризовано найпоширеніші методи оцінювання обсягів тіньового сектору. Особливу увагу приділено аналізу втрат бюджету внаслідок прихованої економічної діяльності, ролі банківської системи у мінімізації готівкових операцій, а також досвіду зарубіжних країн у боротьбі з тінізацією. У роботі запропоновано шляхи вдосконалення податкової політики та механізмів податкового адміністрування з урахуванням сучасних цифрових технологій.

Ключові слова: тіньова економіка, податкові надходження, бюджет, фінансова політика, податкове адміністрування, електронні розрахунки, безготівкові платежі, цифровізація, ухилення від оподаткування.

ANNOTATION

This bachelor's thesis explores the essence, structure, and scale of the shadow economy in Ukraine, as well as its impact on tax revenues and the state budget system. The study analyzes the key factors contributing to the expansion of the shadow sector and provides an overview of the most commonly used methods for estimating its volume. Particular attention is paid to the analysis of budgetary losses caused by hidden economic activities, the role of the banking system in minimizing cash transactions, and the experience of foreign countries in combating shadow practices. The paper proposes measures to improve tax policy and tax administration mechanisms, taking into account modern digital technologies.

Keywords: shadow economy, tax revenues, budget, fiscal policy, tax administration, electronic payments, cashless transactions, digitalization, tax evasion.